

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЛАБОРАТОРІЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових статей

Випуск 10

Мелітополь, 2020

УДК 81'1(08)
ББК 80
М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*

Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*

Білоусенко П. І., *д-р. філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:

Солоненко А. М., *д-р. біол. наук, проф.*

Гармаш О. Л. – *д-р філол. наук, доц.*

Коноваленко Т. В., *канд. пед. наук, проф.*

Митяй З. О., *канд. філол. наук, доц.*

Сіроштан Т.В., *канд. філол. наук, доц.*

Хомчак О. Г., *канд. філол. наук, доц.*

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. – Вип. 10. – 191 с.

ISBN 978-617-7823-15-4

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на IX Міжнародній науковій конференції «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (31 березня 2020 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

УДК 81'1(08)
© Хомчак О.Г., відп. ред., 2020

5. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. / Уклад. І.М. Забіяка. К.: Арій, 2007. 512 с.

6. Холл М.П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, кабалистической и розенкрейцеровской символической философии. Новосибирск, 1993. 794 с.

7. Шалимова Л.А. Социокультурные категории цветовой символики. Мир науки, культуры, образования. 2015. С. 385-388.

8. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/>

Хомчак О. Г., Сироватко О. О.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

КОНЦЕПТ ЯК МОВНО-МЕНТАЛЬНА КАТЕГОРІЯ

Діалектична єдність лінгвального й концептуального аспектів характеристики явищ дійсності розкривається в теоріях картин світу, що активно розробляються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Більшість сучасних дослідників (М. Ф. Алефіренко, С. Г. Воркачов, В. В. Жайворонок, В. І. Карасик, В. В. Колесов, О. С. Кубрякова, В. О. Маслова, М. В. Піменова, О. О. Селіванова, Г. Г. Слишкін, Й. О. Стернін, Ю. С. Степанов та ін.) переконані, що мовна картина світу формується передусім системою ключових концептів. *Мета статті* полягає в характеристиці змісту концептів як мовно-ментальних категорій.

Сучасний антропоцентричний підхід до мови, що сягає ідей В. фон Гумбольдта, «передбачає більш масштабне осмислення функцій мови, вихід за межі вузькорационального, прагматичного трактування її призначення» [3, с. 5]. О. О. Селіванова слушно стверджує, що «антропоцентризм – це принцип дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови», а «в лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини – посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури» [11, с. 32].

Тенденція до взаємопроникнення різних галузей наукового знання – одна з головних характеристик науки кінця ХХ ст. За свідченням З. Д. Попової та Й. О. Стерніна, «когнітивна лінгвістика – це лінгвістичний напрям, що активно розвивається, визначаючи обличчя сучасної світової лінгвістичної науки» [9, с. 3]. Когнітивна лінгвістика «розглядає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямованих на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою» [11, с. 213].

Погоджуючись із З. Д. Поповою та Й. О. Стерніним, головними завданнями лінгвістичної концептології визнаємо такі, як виявлення максимально повного складу мовних засобів, які репрезентують концепт, що досліджується; з'ясування своєрідності та визначення місця цього концепту в концептосфері [9, с. 22-23].

Визнаючи лінгвістичну концептологію окремою науковою галуззю, науковці не мають єдиного погляду щодо походження цієї науки та її зв'язку з іншими лінгвістичними дисциплінами. Проте, як зазначають В. І. Карасик та Й. О. Стернін, «судячи з кількості публікацій у лінгвістичних збірках наукових праць, моделювання концептів стало одним із напрямів сучасної філології, що розвивається найактивніше» [4, с. 5].

Основними дискусійними проблемами сучасної лінгвоконцептології є: 1) розмежування концепту й поняття; 2) залежність концепту від мовної вербалізації; 3) належність концептів індивідуальній або колективній свідомості; 4) класифікація концептів; 5) структура концептів тощо [11, с. 411].

Предметом вивчення когнітивної лінгвістики є концепти та моделювання світу з їх допомогою [8, с. 26-27]. Термін «концепт» західні лінгвісти запозичили з праць із математичної логіки. На теренах колишнього СРСР цей термін першим увів С. А. Аскольдов, який уважав, що «питання про природу загальних понять або концептів – у середньовічній термінології універсалій – давнє питання, проте майже не розглянуте в центральному пункті» [1, с. 267].

З початку 90-х років ХХ ст. термін концепт, за висловлюванням М. А. Красавського, «переживає епоху «лінгвістичного Ренесансу» завдяки, у першу чергу, працям Д. С. Лихачова та Ю. С. Степанова, які реанімували його й дали йому ґрунтовну інтерпретацію» [6, с. 34]. Феномен концепту набув поширення та став, можна сказати, «модним і навіть «ласим» об'єктом вивчення» [10, с. 45] в сучасних наукових розвідках, але він усе ще не має однозначного тлумачення. Розуміння концептів досить варіативне в сучасній лінгвістиці. Оскільки термін «концепт» з'являється в лінгвістичній семантиці завдяки взаємодії лінгвістики з філософією, психологією, культурною антропологією, то, відповідно, «концепт розглядається в різних векторах, у межах яких виділяють численні дефініції разом із цілими комплексами специфічних конкретизаторів» [7, с. 27].

О. О. Селіванова вважає, що концепт – це «інформаційна структура свідомості, різносубстантна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [11, с. 256].

На думку С. Г. Воркачова, концепт – це синтезоване лінгвоментальне утворення, яке методологічно прийшло на заміну уявлення (образу), поняттю й значенню та яке включило їх у себе в «знятому», редукованому вигляді [2, с. 10], а всі сучасні підходи до розуміння концепту зводяться до лінгвокогнітивного й лінгвокультурного осмислення цих явищ. Лінгвокогнітивний й лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не заперечують один одного, а розрізняються лише векторами стосовно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості [4, с. 117]. Проте О. О. Селіванова вважає, що таке розмежування концептів є недостатньо обґрунтованим, «адже концепти мають когнітивну природу й визначені культурою незалежно від спрямування їх аналізу. Індивідуальний концепт, безперечно, має фрагмент особистісного досвіду...» [11, с. 114].

Отже, на основі різних підходів щодо визначення сутності концепту можемо стверджувати про визнання його як конструкта і культури, і мови та надання йому статусу культурного (теорія культурних концептів Ю. Степанова). Під культурним концептом, усвідомлюючи за В. І. Карасиком, розуміємо «багатовимірне смислове утворення, у якому виділяються ціннісна, образна та поняттєва сторони» [4, с. 109]. Термін «культурний концепт»

відповідає уявленню не лише окремої людини, а, ширше, етнічної спільноти про ті смисли, значення, асоціати, що оперують у процесі мислення, відбивають знання й досвід, визначають історико-культурологічний фон і отримують для свого вираження систему мовних знаків.

Визначаючи місце та роль культури в житті окремої людини й суспільства взагалі, ми одночасно формуємо уявлення про роль мови як засобу трансляції культури через призму концептуалізації. Концепт визначається як комплекс культурно зумовлених уявлень людини про світ, про предмет, явище чи ознаку в певній культурі, характеризується відповідним змістом, структурою, постійною динамікою, особливостями етномовної об'єктивації та потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антологія / под. общ. ред. В. П. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 267-279.
2. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. М.: Гнозис, 2007. 512 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія]. – К.: Логос, 2004. 284 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис, 2004. 390 с.
5. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
6. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: [монографія]. М.: Гнозис, 2008. 374 с.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Термінополе *концепт*. Українська мова. 2006. № 3. С. 67-79.
8. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. М.: Флинта, 2004. 296 с.
9. Попова З. Д., Й. А. Стернин. Когнитивная лингвистика. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник]. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
12. Степанов Ю. С. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.